

MÁTYÁS KIRÁLY LEVELESKÖNYVE A GRÓF KHUEN-HÉDERVÁRY CSALÁD KÖNYVTÁRÁBAN.

DÉCSÉNYI GYULÁTÓL.

A kézirati források között, miket a Mátyás korabeli kútfők tanulmányozásának újabb lendülete napvilágra hozott, úgy korra, mint tartalomra nézve első helyen áll a Khuen-Héderváry Károly gróf horvát bán tulajdonát képező XV. századi leveleskönyv, mely a hédervári könyvtárnak egyik kiválóbb ritkasága.

A formula- és levélgyűjtemények nagy számából, mik a Mátyás király kancelláriájából kibocsátott iratokról életében készültek, ez az egyedüli, mely eredeti példányában maradt fönt napjainkig. A többi elveszett, vagy elfeledve lappang könyvtárak ismeretlen zugaiban, s csupán mult századbeli forrásgyűjtőink másolói buzgalmának köszönhetjük, hogy néhányat közülök másolatokban ismerünk.

A kézirat, melyről *Fraknoi Vilmos* is első helyen emlékezik meg Mátyás király leveleinek kiadása felől az akadémia történelmi bizottságához beterjesztett jelentésében,¹ régi idő óta ismeretes a magyar történelmi kútfők bűvárai előtt. Ismerték és jórészt felhasználták azt az *Epistolae Mathiae Corvini* kiadói s általuk *Koller József* is, a pécsi püspökség tudós történetírója. De bibliografiai szempontból mai napig nem volt méltatva; s ezért most, midőn tulajdonosa azt oly lekötelező készséggel bocsátotta a Mátyás király Codex Epistolarisa szerkesztőinek rendelkezésére, örömmel követem a Magyar Könyv-Szemle t. szerkesztőjének felszólítását, hogy azt e helyen részletesebben ismertessem.

A 8-adrétú, egykorú bőrkötéssel ellátott kézirat 135 papírelvélre

¹ Magyar Könyv-Szemle, 1890. 2. 1.

terjed, mihez kezdetén és végén egy-egy hártya levél járul; az összes levelek száma tehát 137. A lapszámozást az első hártya levélnél kezdve, az 1_b—3, 97_b, 99_b,—122 és 124—135 levelek nincsenek beírva. A többi levelek tartalmát néhány toldalékon kívül egy levélgyűjtemény képezi, melynek darabjai részint Mátyás királytól, vagy udvarának meghitt embereitől származnak, részint hozzájuk vannak intézve s kizárólag a király ügyeire vonatkozván, joggal foglalhatók a *Mátyás király leveleskönyve* gyűjtőnév alá.

Ezek a levelek jobbra az 1462—1465. időszakból származnak és szerzőik szerint következőképp csoportosíthatók:

Mátyás királytól van 64 levél, és pedig II. Pius pápához 10, II. Pálhoz 8, III. Frigyes császárhoz 5, Albert főherceghez 1, a velencei dogehez 10, a ferrarai herceghez és a firenzeiekhez 1, a firenzei köztársasághoz külön 1, a bibornoki kollegiumhoz 7, carvaial bibornokhoz 6, az ostiai bibornok-püspökhöz 1, Szécsi Dénes bibornokhoz, Lando Jeromos krétai érsekhez, Vitéz Jánoshoz és a pécsi káptalanhoz 1—1, Ragusa városához 3, Grafeneckhez, Lamberger Jánoshoz és Frigyeshez s a vármegyékhez 1—1, a zágrábi püspökség hiveihez 2, cím nélkül 2.

Mátyáshoz intézve 2, u. m. II. Piustól és Szécsi Dénes bibornoktól.

Az ország főuraitól 6, u. m. II. Piushoz, a császárhoz, Podiebrádhhoz, Carvaial bibornokhoz, Vitovecz Jánoshoz és Csupor Demeterhez.

Vitéz Jánostól, még mint váradi püspöktől 10, u. m. 2—2 II. Piushoz, Carvaial és Ammanati Jakab bibornokokhoz és 1—1 Homeo apostoli protonotáriushoz, Frangepán Zsigmondhoz, a nádor feleségéhez és egy erdélyi névtelenhez.

Csezmiczei Jánostól, a híres pécsi püspöktől 15 levél, nevezetesen a velencei dogehez, Szécsi és Carvaial bibornokokhoz 1—1, Ammanati Jakab páviai, Tedeschini-Piccolomini Ferencz sienai bibornokokhoz és a szent Zsuzsánnáról címzett bibornokokhoz 2—2. Miklós váci kanonokhoz, Tonenzonio Rafaelhoz és Gazulo Jánoshoz 1—1 és Galeottihoz 3 darab.

Ugyancsak tőle és Vitéz Jánostól egy közös levél a Blagaiakhoz s a pécsi püspök beszéde, melyet a király nevében a pápai követhez, Lando Jeromos érsekhez intézett.

Végül néhány diplomáciai irat, úgymint 2 válasz-irat a

király részéről a pápai követnek és 1 a francia király megbizottjának előterjesztéseire, utasítások a kúriához és Velenczébe küldött követ, Veséni László részére és memoriále a zágrabi püspökség betöltése tárgyában, összesen 5 darab.

E levelek a tárgyi és időrendi sorrend teljes mellőzésével bár, de folytatólagosan vannak összeírva, két különböző jellegű: gömbölyű olasz és a góthoz közeledő szögletesebb irással, a melyeknél azonban nincs kizárva, hogy egy és ugyanazon kéz különböző tollfogásától származnak.¹ Kiállításuk egyöntetűsége, az egyenlő lapszéli méretek s az egyes darabok élére ugyanazon kéztől kék tintával írott címek, valamint a darabok hasonló színű kezdőbetűi, az egész levelcsoportnak egységes jelleget kölcsönöznek.

Későbbi kéztől még néhány darab van a kötet 96^b—136^a lapjaira beiktatva, rubrum nélkül s az előbbieik csinjának teljes mellőzésével. Ezek közül 5 Mátyáshoz van intézve és pedig Kázmér lengyel királytól 1480. augusztus 31., a bibornoki kollegiumtól 1483. márczius 22., s Ferdinánd nápolyi királytól 1483. szept. 18. kelettel és év nélkül, továbbá egy *Ulrich freyher* aláírású német levél. Azonkívül van egy cseh levél s egy drágakövekre vonatkozó cím nélküli névtelen latin levél. Ez utóbbihoz nyomban csatlakozik (136^b l.) a *Sub tuum praesidium* kezdetű imádság teljes szövege. Az utolsó (137^a) hártylevelen a következő feljegyzés olvasható:

Anno domini 1470. circa festum beati Stephani regis ad Transilvaniam missus fui.

Anno domini 1472. exivi de Transsilvania circa festum conceptionis Marie virginis.

Anno domini 1473. domino Johanni Ernust donatus est episcopatus Q(uinque ecclesiensis) et castrum Q(uinque ecclesiarum) restitutum est feria sexta post festum nativitatis Marie.²

Probatio calami jellegével bir ugyane hártya-levél második oldalán egy levél töredéke a királyhoz, melyben bizonyos várnak a pécsi püspök által történt megostromoltatásáról van szó.³

¹ Az átmenet a gömbölyű betűkből a szögletesekbe alig vehető észre s a különbség csak a távolabb álló darabok összehasonlításánál lép előtérbe.

² Közölve az *Epistolae Mathiae Corvini* (Kassa, 1744.) előszavában.

³ Hasonló tollpróbálgatások az első hártylevelen Vergiliusból vett idézeteket adtak a scriptor tolla alá.

Mindezek csak toldalékszámra jöhetnek a gyűjtemény első 104 darabjával szemközt, melyek egész kiállítására kétségtelenné teszi, hogy előre megállapított terv szerint, egy ember megrendelésére és használatára lettek összeírva. — Rendeltetési céljukat mutatja a levelek eredetének s végének elhagyása, mely egyéb rövidítésekkel együtt formula-gyűjtemény jellegét kölcsönzi azoknak. Szövegük jósága valószínűvé teszi, hogy a gyűjtemény eredeti oklevelek vagy azok hivatalos másolatainak felhasználásával, tehát a királyi kancelláriában jött létre, mint egyike a kancelláriák szokásos formulás-könyveinek. Ezek nem voltak mindig hivatalos használatra szánva, s a jelen esetben az a körülmény, hogy az egész csoport hat évi időszakból csupán 64 királyi levelet, tehát a királyi kiadványok igen csekély részét tartalmazza, annak magánjellege mellett látszik bizonyítani.

Kinek számára készült, e kérdés még megoldásra vár. Hogy a kérdéses egyént a királyi udvarban, Mátyás király környezetében kell keresnünk, azt kétségtelenné teszi a levelek tartalma. Ezek nagyobb része, mint láttuk, Mátyás király levelezéséből származik. Kívülök még Vitéz Jánostól és Janus Pannoniustól bir a gyűjtemény nagyobb számban leveleket. Fraknoi Vilmos idézett jelentésében Janus Pannoniusban véli a codex megrendelőjét megtalálhatni, a kit ez esetben egyuttal a levelek fogalmazójának is lehetne tekintenünk. Annyi bizonyos az utolsó hártylevél fentebb ismertetett följegyzéseiből, hogy a kézirat Janus Pannonius utolsó éveiben a pécsi püspökséghez közel álló egyén tulajdonát képezte, későbbi tulajdonosa pedig Csulai More Fülöp, a mohácsi vész alkalmával elesett pécsi püspök volt, mint erről a kötés második táblájának belsejére kapitális betűkkel irt PHILIPVS DE CZVLA bejegyzés tanuskodik.¹

Ugyane tábla még egy érdekes dolgot: az ama korban divó titkos irások egyikének ábéczejét őrizte meg számunkra.

A titkos irások legegyszerűbb fajtái közé tartozik az úgynevezett koczka-írás, mely később noachitikus elnevezés alatt a szabadkőműveseknek is szelvében használt titkos írásává lön. Ennek kulcsa az egyenoldalú négyszögnek 9 egyenlő négyszögre való

¹ E név fölött ugyanazon régi tintával e szavak olvashatók: Incipere ultimam litteram et numera recte.

felosztásából áll, melyekbe az abéczé egyes betűi szétosztatnak. Az egyes betűket határoló koczkarészletek az egész táblázatból kiemelve adják annak titkos jegyét, s minthogy 24 betűnél a teljes koczkatáblázatra kétszer, s azonfelül még 6 koczkarészletre van szükség, a különbséget az első kilencz koczkarészleten túl az egyes alakokba elhelyezett egy vagy két pont jelöli. Ez a titkos írásmód magában véve meglehetősen egyszerű; a nehézséget csak az okozza, hogy az abéczé betűinek elhelyezése többféle kulcs szerint történhetik.¹

Leveles könyvünkénél a következő kulccsal találkozunk:

a	b	c	k .	l .	m .	t .	v .	x .
d	e	f	n .	o .	p .	y .	z .	9 .
g	h	i	q .	r .	s .			

Itt tehát az első koczkarészlet $\square$ = a, ugyanaz egy ponttal $\square \cdot$ = k, kettővel $\square \cdot \cdot$ = t; a teljes koczka $\square$ = e, $\square \cdot$ = o, $\square \cdot \cdot$ = z; az utolsó koczkarészletbe a 9. számhoz hasonló jegy van beírva, mely talán a *con* ismert palaeographiai rövidítésének felel meg.

A táblázatokhoz a scriptor példa kedvéért három szót is írt titkos jegyekkel.

$\square \cdot \cdot \square \cdot \cdot \square \cdot \cdot \square \cdot \cdot \square \cdot \cdot$ $\square \cdot \cdot \square \cdot \cdot \square \cdot \cdot \square \cdot \cdot \square \cdot \cdot$ $\square \cdot \cdot \square \cdot \cdot \square \cdot \cdot \square \cdot \cdot \square \cdot \cdot$

A kulcs segítségével nem nehéz azokat elolvasnunk:

MATIAS SEX¹ HVNGARIE.

¹ Ez írást, a szabadkőművesek kryptographiájának egyik legrégebbi fajtáját, mely már a XVI. században általános használatban volt, részletesen ismerteti *Majláth Béla* «A szabadkőművesek titkos írása» cz. dolgozatában, «Kelet» 1889. évf. 144—146. l.

² Így, REX helyett. Az R jegye ($\square \cdot \cdot$) tévedésből a S-ével ($\square \cdot \cdot \cdot$) lett fölcserélve.

A kézirat további sorsáról keveset mondhatok. Miután első tulajdonosát is inkább csak gyaníthatjuk, annál kevesebb adatunk van a hányódás felől, melyen az érdekes codex későbbi birtokosa, More püspök halála után a török hódítás korában keresztül ment. Hogy nem volt mindig biztos kezekben, mutatják az égés nyomai, melyek kötésének jelentékeny részét és a papír alsó jobb sarkát, mintegy 3 cm.-nyi szélességben megtámadták. Ily állapotban birta azt a XVII. század óta *O. II. 33.* signatura alatt a pozsonyi jezsuitakollégium könyvtára, a honnan 1637-ben Némethy Jakab Jézus-társasági atya, 1744-ben Mátyás leveleinek kassai kiadói és a mult század végén Koller József használták. Ez idő szerint a Khuen-Héderváry grófok hédervári könyvtárának tulajdona és *54. sz.* könyvtári jelzést visel.

A mi magát a gyűjtemény tartalmát illeti, az abban foglalt levelek közül mindössze 12 van, a mit az eddigi közlésekből vagy más forrásokból nem ismerünk. Ezek a következők:

(23^b l.) Mátyás levele Carvaial bibornokhoz Mark tinini püspök küldetése tárgyában: *Misimus nunc reverendum.*

(u. ott.) Vitéz János levele a páviai bibornokhoz ugyanez ügyben: *Intelleximus ex relatione.*

(26^a l.) Mátyás levele a bibornoki kollégiumhoz b. Margit szentté avatása felől: *Scriptimus sanctissimo domino nostro.*

(27^b l.) Mátyás levele a ragusaiakhoz, midőn Jajcza ostromára indult: *Nova per vos nobis intimata.*

(38^a l.) Mátyás levele a velencei dogéhoz, a kalocsai érseknek megszerzendő bibor ügyében: *Quoniam multis et magnis.*

(46^b l.) Mátyás levele az ostiai bibornok-püspökhöz Sopron városának a császár által történt megtámadása felől: *Quoniam in reverendissima paternitate vestra.*

(96^b l.) Cseh levél Csupor Miklóshoz és Magyar Balázshoz. (Datum in Nova Domo.) A vár katonái zsoldjukat kérik.

(97^b l.) A bibornoki kollégium levele Mátyás királyhoz, 1483. márczius 22. *Posteaquam huc delatum est.*

(99^b l.) Ferdinánd nápolyi király levele Mátyáshoz, töredék. *Cum ex reverendissimo domino cardinali Agriensi intellexissemus.*

(123^a l.) «Ulrich freyher» — talán Grafeneck — német levele Mátyáshoz a győri püspökséggel folytatott pere ügyében: *Auff das myr ewer k. g. am nagsten czw Olmuocz.*

(136^a l.) Czim nélküli névtelen levél töredéke egy spanyolnak átadott drágakövek felől: Quoniam scire vis, quot Hispanus.

S végül ide vehetjük (137^b l.) a pécsi püspök támadása felől a királyhoz irt levél töredékét: Non lateat vestram sacram serenitatem.

A többi közölve van a kassai kiadás levelei közt és Koller-nél¹ s ujabban alapul szolgált a Vatikáni Magyar Okirattár *Mátyás király levelezése a római pápákkal*² című kiadványában azon levelek közlésénél, melyeknél eredetibb forrás nem volt feltalálható.³ De a régebbi közlések a kézirat szövegét oly pontatlanul, nevek és dátumok kihagyásával és elferdítésével adják vissza,⁴ hogy a történetbűvár e közlések daczára épen nem mondhat le e codexnek kútforrásul használatáról mindaddig, míg annak tartalma újabb, teljes és emendált kiadásban nem lát napvilágot.

S ha ez megtörtént, akkor is megmarad történelmi értéke e kéziratnak, mely a nagy király kancelláriájából származva, mint leveleskönyveinek egyetlen egykorú példánya jutott el korunkig.

¹ Az Epistolae Mathiae Corvini, (Kassa, 1744.) I. részének 1—35., 38—49., 68—72., 76., 77., 83—88., 92. és 95., a II. rész 18—21., 29—32., 34—41., 43—45., 48., 62., 75., 78., 90., 93., a III. rész 1—3., 15., 24., 25., 46., 49., 50. és a IV. rész 96. számainál e kézirat szolgált a közlés forrásául. Koller Historia episcopatus Quinqueecclesiarum czfmű munkájának IV. kötetében (Pozsony, 1796.) közli ezek közül a pécsi püspökségre vonatkozókat, kiegészítve (a 126. lapon) ugyan e kéziratból a Beckensloer pécsváradi apáttá kinevezéséről II. Piushoz intézett királyi levéllel.

² Budapest, 1891.

³ Ezek a 13—17., 22—26., 28., 29., 41., 42., 48—51. és 199. számú darabok az 1462—65. évekből.

⁴ Legyen elég itt a császárhoz intézett levelek csoportjából közölnöm néhány mutatóványt. A kassai kiadás I. részének 12. számú levele a codexben Paulus de Zewlews-nek irt nevet Zeurles alakban adja vissza; ugyanitt a 75. számnál hiányzik a vár neve: *Machkakew* és a keltezés helye: *in Zatha*; a II. rész 44. száma pedig hasonlókép kihagyja a neveket: *Hinko Tamfeld* és *Johannes Robohar*, melyek a codexben egész világosan olvashatók.